

Nazgöl RISMENDEYEVA, *Çükö Cana Ordo Oyundarı (Aşık Kemiği ve Ordo Oyunları)*, Bişkek: Turar Yayınları, 2023, ISBN: 978-9967-35-211-7, 224 sayfa.

Prof. Dr. Mayramgül DIYKANBAY*

Büyük ve küçükbaş hayvanların diz kısmında bulunan kemikle oynanan aşık kemiği oyunu Türk tarihinin en eski oyunlarından biridir. Eskiden beri bütün Türk boylarının ilgi duyduğu aşık kemiği oyunlarını detaylı anlatan bu eser kısa süre önce yayımlanmıştır. Nazgöl Rısmendeyeva tarafından kaleme alınan *Aşık Kemiği ve Ordo Oyunları* adlı eser, 2023 yılında Bişkek'te yayımlanmıştır. Eser, eskiden beri korunmakta olan aşık kemiği oyunlarının ortaya çıkışı, evrimi ve etnografik özellikleri açısından önemli bilgiler içerir.

Eser, redaktör Çorotegin'in "Aşık Kemiği Oyunlarına Ait Güncel Araştırmalar" başlıklı takdimiyle başlamaktadır. Takdimi "Önsöz" ve "Aşık Kemiği Hikâyesi Tarih Sayfalarında" başlıklı Giriş takip etmektedir. Eser, üç ana bölüm, son söz ve kaynakça kısımlarından oluşmaktadır.

Çorotegin, Nazgöl Rısmendeyeva'nın 2022 yılında tamamladığı aşık kemiği oyunları ile ilgili doktora tezinde, bu oyunların bir spor dalı olduğunu, oyunun insanı çevikliğe, iyi vuruşa, askerî ve siyasi hayat için gerekli olan kurallara bağlı kalmaya, stratejik düşünmeye, sabırlı olmaya, hızlı karar almaya ve toplumsal duyarlılığa sevk ettiğini ortaya koyduğunu ifade eder. Çorotegin, Rısmendeyeva'nın söz konusu eserini hazırlarken Kubatbek Tabaldıyev gibi uzman bir arkeologdan aşık kemiği oyunları ile ilgili önemli bilgiler aldığını belirtir. Ayrıca Divânu Lugâti't -Türk'te aşık kemiği oyunlarıyla ilgili terimlerin olduğuna ve aşık kemiği oyunlarının Manas Destanı'nın çeşitli varyantlarında devleti yönetme ideolojisini yansıttığına dikkat çeker. Yazar eserini hazırlarken sadece el yazması kaynaklardan ve basılı eserlerden yararlanmamış, derleme de yapmıştır.

Eserin "Aşık Kemiği Hikâyesi Tarih Sayfalarında" adını taşıyan giriş bölümünde yazar, ilk önce aşık kemiği oyunlarının ortaya çıkışına değinmiştir. "İnsan oyun aracılığıyla mı çalışmayı öğrenmiştir yoksa çalışma aracılığıyla mı oyunu öğrenmiştir?" sorusu bilim insanlarının ilgisini çekmiştir. Sonunda oyunların çok eski dönemlerden beri insanoğlunun emeğini yansıttığı sonucuna varılmıştır. Kimi bilim insanları oyunların doğanın değişimini taklit etme sonucu ortaya çıktığını ifade ederken, kimileri ise oyunu dinle veya çalışmayı öğretmekle ilişkilendirmişlerdir. Bazıları oyunların eğitim aracı olarak ortaya çıktığını savunmuşlardır. Yazar, bilim insanlarının fikirlerini sıraladıktan sonra yabancı hayvanların da yavrularına sağ kalma taktiklerini oyun aracılığıyla öğrettiklerini ancak insanların hayvanlardan farklı olarak oyunu eğitim aracı olarak kullandıklarını söylemiştir. Ayrıca aşık kemiği oyunlarının insanların avcılıkla uğraştığı dönemlerde ortaya çıktığını, dolayısıyla insanlık evriminin pek çok dönemini aşarak bugüne ulaştığını; oyunların hikâyesini, gelişimini, aldığı yeni şekilleri, dönüşümünü, göçünü araştırarak bir milletin tarihine ulaşmanın mümkün olduğunu hatırlatmıştır. Atlantik'ten Ural dağlarına, Amerika'dan Moğolistan'a kadar uzanan coğrafyada aşık kemiği oyunlarının oynandığını söyleyen yazar, insanın sosyalleşmesinde bu oyunların önemli rolü olduğuna vurgu yapmıştır.

"Aşık Kemiği, Çok Anlamlı ve Çok İşlevli Bir Nesne" başlıklı birinci bölüm "Aşık Kemiği Oyunu, Arkeolojik Kaynaklarda", "Evrenselleşmek Aşık Kemiklerinden Başlar", "Müzik Dünyasında", "Aşık Kemiği Göçebelerin Dünya Bakışında", "Aşık Kemiği Halk Bilimi Nesnesi" olmak üzere beş alt başlıktan oluşmaktadır. Yazar, söz konusu başlıklarda aşık kemiğinin sosyal, kültürel, ekonomik ve askerî alanlar olmak üzere hayatın pek çok alanında

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, mayramgul.diykanbayeva@atauni.edu.tr Türkiye/Erzurum, ORCID: 0000-0002-4990-6386.

kullanıldığına dikkat çekmiştir. Ayrıca MÖ 1. ve 3. yüzyıllara ait; Bulgaristan, Orta ve Doğu Asya, Ural ve Sibirya’da, Yenisey deresinin kıyısında, Moğolistan, Çin, Altay ve Pamir’de yapılan arkeolojik kazı sırasında bulunan erkek çocuklarla beraber gömülen aşık kemiklerinden bahsetmiştir.

İkinci bölüm “Dünya Aşık Kemiği Oyunu Oynuyor” başlığına ayrılmıştır. Söz konusu bölümü “Göçebe Kırgızların Aşık Kemiği Oyunları” başlıklı alt başlık takip etmektedir. Bu bölümlerde Evenk, Çukçi, Eskimo, Nivihler gibi koyun ve keçi gibi hayvanlarla uğraşmayan milletlerin dışında hemen hemen diğer milletlerin tamamında aşık kemiği oyunlarının bulunduğunu belirtilmiştir. Yazar ayrıca aşık kemiği etimolojisine sözlüklerin yardımıyla açıklama getirmiş ve aşık kemiği oyunlarının Kazakça, Latince, Türkmençe, Özbekçe, Türkçe, Hakkasça, Moğolca, Tuvaca, Komice, Buryatça, Osetçe, Adcarıyaca, Rusça adlarını fonetik özellikleriyle beraber vermiştir. İkinci bölümün önemli kısmı Kuzey Osetya’da “Tohsi” adıyla bilinen aşık kemiği oyunu, kuralları, oyun ile ilgili “Narttar” destanındaki epizotlar, Azerbaycan’daki “Sultan” oyunu, kuralları, Gürcistan’daki aşık kemiklerinin adları, Tiflis’teki aşık kemiği heykeli, Ruslar arasında oynanan aşık kemiği oyunları, 6-8. yüzyıllarda Ruslar arasında yaşayan “Rusta” oyunu, fallar ve 1839 yılında aşık kemiği oynayan bir delikanlının Rusya’da yapılmış heykeli ile ilgili bilgilere ayrılmıştır. Bununla beraber Kırgızların çok eskiden beri aşık kemiği oyunlarını oynadıklarını ve hâlihazırda aşık kemiği oyununun seksenden fazla çeşidi olduğu bilgisi verilmiştir.

“Ordo’, Aşık Kemiği Oyunlarının Zirvesi” başlığını taşıyan üçüncü bölüm “Ordo Oyunu ve Manas Destanı’nda Devlet İdeolojisi” başlıklı alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde sadece Kırgızlar tarafından oynanan “Ordo” oyunu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Devlet merkezi, han sarayı, başkent anlamına gelen *ordo* sözcüğünün adını taşıyan oyun, savaş taktiklerini yansıtan bir aşık kemiği oyunudur. 8-11. yüzyıllarda Ordo-Balık, Ordokent, Ordo gibi şehir adlarının olduğu bilgisini veren araştırmacılar oyunun çıkışını Manas Destanı ile ilişkilendirmişlerdir. Bu bağlamda “Ordo” oyununda memleket meselesi, devlet değerleri söz konusudur. Sovyetler Birliği döneminde “Ordo” oyunu ile ilgili alınan kararlar ve yasaklardan bahseden yazar bağımsızlıktan sonra oyunun yeniden canlandığını ifade etmiştir.

“Son söz” başlığını taşıyan son bölüm “Aşık Kemiği Oyunları”, “Aşık Kemiğine Ait Bazı Kelimelerin Açıklaması”, “Aşık Kemiği ve Aşık Kemiği Oyunları ile İlgili Deyimler”, “Aşık Kemiği ve Aşık Kemiği Oyunları ile İlgili Atasözleri” ve “Aşık Kemiği ve Aşık Oyunları ile İlgili Bilmeceler” olmak üzere beş başlıktan oluşmaktadır. Söz konusu bölümde aşık kemiği oyununun 52 türüne, aşık kemiğiyle ilgili 108 kelimenin açıklamasına, 30 deyime, 12 atasözüne ve 7 bilmeceye yer verilmiştir.

Sonuç itibarıyla, aşık kemikleri çok eskiden beri Kırgızlar tarafından sadece oyunlarda değil fal açmada, çocukları saymayı öğretmede de kullanılmıştır. Aşık kemiği oyunları insanı spora, hızlı hareket etmeye, iyi vuruşa, hızlı düşünmeye, kurallara uymaya, sabırlı olmaya, topluma saygılı olmaya öğretmiştir. Bu bağlamda yazar aşık oyunlarını canlandırma, unutturmama, kuşaktan kuşağa aktarma amacıyla bu konunun üzerinde durulması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu çalışmanın, millî oyunların tarihini araştıran tarihçilere, bölgesel araştırma yapan kişilere, etnograflara, Türkologlara ve aşık kemiği oyunlarına miras olarak bakan ve korunması için çalışan bütün ilgililere faydalı olacağı kanaatindeyiz.